

är nästan alltid skickligt och känsligt utförda. Medan hon ägnar åtskilliga sidor inledningsvis åt att skriva om hur kön konstitueras hänförs dock klass till att vara en empirisk utgångspunkt. Kvinnorna är medelklass. De har medelklassbakgrund. Kön däremot är något de och andra gör. I analyserna av kön görs klass följdriktigt till en utgångspunkt, en variabel. Informanterna naglas fast vid en klassposition. Detta är särskilt märkligt i ett sammanhang där, vilket Lindelöf också påpekar, klasskillnaderna återskapats på ett drygt decennium. Här hade jag gärna sett frågor om hur detta kan ha gått till, hur har klasshierarkier och ojämlikhet gjorts till något naturligt, normalt eller nödvändigt under ett drygt decennium? Vad har föreställningar av kön spelat för roll i detta klasskapande? Och hur är det möjligt att skapandet av klasskillnader har kunnat fortskrida i ett Europa som så enträget stoltserar med sina demokratiska värden?

Att Lindelöf inte skriver något teoretiskt om klass skulle kanske kunna förklaras med att det faktiskt är genus som hon vill studera. Men så enkelt går det inte att avfärda min invändning. Det händer något med förståelsen av såväl klass som kön när de teoretiseras under så ojämlika villkor. Klass framstår som något som bara är, något stabilt och grundläggande medan kön görs till något föränderligt och något som ständigt skapas. Klass, liksom det Lindelöf definierar som det sociala, hamnar inte bara utanför teoretiserandet utan också utanför det diskursiva, vilket i sin tur strider mot den teoretiska ansats som Lindelöf redovisar inledningsvis. Klass och det sociala framställs som tyngre och som avgörande för könskonstruktionen. Det kan innebära att kön görs mindre viktigt medan klass görs till en fundamental kategori genom att behandlas så styvmoderligt. Utifrån ett genusteoretiskt perspektiv är inte det oproblematiskt.

Mina kritiska invändningar mot avhandlingen hindrar inte att Karin Lindelöfs avhandling är intressant. Särskilt vill jag framhålla att hon ”öppnar” för etnologiska studier av skapandet av Europa och av det europeiska. Hon visar att det verkligen finns skäl – det gäller bara att formulera dem tydligt för sig själv och andra – att vidga den etnologiska blicken bortom den s.k. svenska gränsen. Lindelöf visar boken igenom hur det skapas en europeisk norm i Europa. Här ligger hon i forskningsfronten. Att visa att kön konstrueras tillsammans med det europeiska är också en viktig dimension för det genusvetenskapliga fältet. Det finns därtill en mycket betydande poäng som Lindelöf tyvärr inte gör så stort nummer av. Den ligger mest i bakgrunden och skvalpar och det är möjligt att det krävs specialintresse hos läsaren för att upptäcka den.

Den handlar om hur föreställningar om kommunistiska respektive marknadsekonomiska principer relateras till skapandet av kön och hur det som inte uppfattas som en könsframställning i linje med marknadsekonomi görs till något omöjligt, förlegat och förkastligt. I samma veva av modern könskonstruktion naturliggörs därmed marknadsekonomi, görs till den enda rimliga formen av ekonomisk ordning. Det är etnologi och genusforskning när det bränner till! Det är fasligt intressant!

Lena Martinsson, Göteborg

Ulrica Söderlind: *Skrovsmål – Kosthållning och matlagning i den svenska flottan från 1500-tal till 1700-tal*. Forum Navales skriftserie nr 17. Ekonomisk-historiska institutet, Stockholms universitet, 2006. 277 s., ill. English summary. ISBN 91-7331-002-6.

Anmälares slutsats: Min matsäcks storlek berättar hur långt jag tänker mig att resa. Halsbrytande förenklat är det detta ämne som ekonomhistorikern Ulrica Söderlind tar tag i sin noggranna avhandling om kosten ombord på örlogsflottans fartyg under en tidsperiod, 1500–1700-tal, då Sverige går från att vara europeisk expansiv stat med ambitioner till ett mer kontinentalperiferit kungarike.

Söderlind bygger sin analys i sju kapitel mellan de livsmedel som behövs för att bedriva sjökampanjer och hur ett fartygs begränsade lastförmåga påverkar det näringsintag sjömännen får sig till godo. Avhandlingens första kapitel är den grundläggande diskussionen kring syfte, metod och material. Den huvudsakliga metoden är en textanalys av svenska historiska örlogsdokument och dessa bearbetas med bl.a. samtida kostberäkningstabeller. Kapitel två beskriver de livsmedel som förbrukades ombord och av vilka olika yrkesgrupper. Det tredje kapitlet är en analys av de spis- och måltidsordningar som reglerade ätandet ombord. I kapitel fyra görs en kort internationell jämförelse från några av 1700-talets andra sjöfararnationer, bl.a. de ryska, maltesiska och ottomanska flottorna och deras spisordningar. I kapitel fem analyserar Söderlind kosthållet ombord ur ett näringsämnesmässigt perspektiv med kaloriintags- och mängdtabeller. I det sjätte kapitlet beskrivs och diskuteras de artefakter som återfunnits i de marinarkeologiska utgrävningarna av bl.a. regalskeppen Vasa och Kronan; här diskuterar Söderlind hur matlagingsartefakter från byssja och kajuta kan användas för att spekulera om

vilka maträtter som lagats av de livsmedel som togs ombord, och vilka grupper ombord som ätit vad. I ett sjunde kapitel för hon en avslutande diskussion, men varje enskilt kapitelavsnitt innehåller också diskuterande sammanfattningar. Upplägget är inte jämförande utan har en slagsida mot det deskriptiva.

Avhandlingens syfte är att belysa och ge kunskap om "kosthåll och matlagning för befäl (kajutapersoner) och manskap (gemena) till sjöss under perioden 1500–1800" (s.17). I syftet utsträcks den undersökta perioden i relation till avhandlingens titel. Studien är lossgjord från kosthållets förankring i de undersökta tidsperiodernas politiska och kulturella idévärld. Författaren påpekar dock att det inte heller var hennes syfte och skriver att "jag gör inte anspråk på att tillämpa någon sammanhängande teori utan min undersökning är empirisk /.../ (s.18). Det gör avhandlingen iakttagande och den innehåller mindre reflekterande och kontextuella sammanhang. Ett underliggande syfte är också att studien avser att undersöka "om kosten var hälsosam och tillräcklig" (s. 18). Söderlind behandlar kortfattat det svenska och internationella forskningsläget om kosthålllet ombord på örlogsfartyg från den aktuella tiden. Kunskapsläget är begränsat och de bärande referenserna ofta gamla (inte sällan 1930–40-tal). Avhandlingen har därför en pionjärfunktion men få vetenskapliga artiklar och avhandlingar på främmande språk har använts för analysen. Referensanvändningen är något sparsmakad och väl strängt begränsad. Det märks i resonemangen om de ostar som togs om bord på fartygen. Där byggs argumentationen upp på referenser från Olaus Magnus (delvis) fantastiska iakttagelser från 1500-talet i stället för t.ex. Gustavs Ränks noggranna standardverk *Från mjölk till ost* (1966). Söderlind diskuterar utifrån perspektivet att det var löpeostar som togs ombord. Denna slutsats är intressant, eftersom Sverige vid den undersökta perioden dominerades av surmjölksostar. Och med mer lämpliga referenser hade t.ex. läsaren bättre kunnat förstå varför flottan inte kom tillrätta med den problematiska skörbjuggen ombord på fartyg. Den gängse uppfattningen var att den orsakades av dricksvattnet, av havet, den salta födan och bristen på rörelse, något som Carl von Linné redogör för i avhandlingen *Morbi Artificum* (Hantverkarnas sjukdomar, 1765, s. 7).

Författaren analyserar trovärdigt spisordningar, livsmedelsstater, stuvningssystem och seglationer, och hon visar att den svenska flottan hade precis så stora örlogsfartyg och sådana stuvningsutrymmen att den kunde segla till Tysklands östersjökust på upp till

två månader. Men var provianteringssystemet ett resultat av den svenska statens idévärld; att den politiska expansionen skulle göras på kontinentens norra del? Eller var det stuvningsstorleken och valet av livsmedel som resulterade i att Sverige inte sökte sig ut i världen för att bygga ett kolonialt välde? Man kan i det sammanhanget uppmärksamma en historisk uppgift, som Söderlind inte diskuterar, att den danska Öresundstullen i Helsingör år 1627 tog upp tull från omkring 4 000 holländska fartyg men endast från drygt 30 svenska. Den svenska örlogs- och handelsflottan höll sig på sitt innanhav – Östersjön.

Avhandlingen tampas med ett anakronistiskt problem. Är det analytiskt möjligt att ta nutritionstabeller från det 20:e århundradet, baserad på 20:e århundradets livsmedel, och lägga dem på historiska spisordningar? Och vad händer när man flyttar matpyramiden (skapad på 1960-talet) och kostcirkeln (skapad i USA på 1950-talet) till svenskt 1500–1700-tal? Söderlind gör ett djärvt antagande om att det går att dra näringsmässiga slutsatser om historiska livsmedel trots att djur och växtsorter förändrats mycket under de senaste 200 årens intensiva avelsarbete, och att livsmedelslagringen förfinats. Ett annat anakronistiskt anslag är när författaren använder samtida regleringar (ransoneringarna under andra världskriget) för att belysa hur tillgängligheten påverkar vad människan väljer att äta. Sådana tankehopp stör intrycket. Akribin är annars god med tydliga referenser och bra struktur även om den fylliga erratalistan och korrekturfelen i texten antyder en skyndsam slutfas av bokens färdigställande. Man får hoppas att det inte gick till som författaren skriver på sidan 49: "Kreaturens levererades till skeppsgårdarna genom fogdars försorg där de senare slaktades."

Begrepps- och ordanvändningar är inte helt stringenta. Författaren diskuterar inte vad kvalitetsbegreppet innebär, vilket i diskussionen om beställningen av olika ölsorters kvalitet misstänkliggör de genomtänkta och yrkesmässiga bedömningar som gjordes av de historiska proviantörerna. Kvalitet i livsmedelsproduktionen är ett förutbestämt och mätbart värde som en produkt har vid ett givet tillfälle, varför det inte är korrekt att skriva att "skeppsölet var av sämre kvalitet" (s. 51). I stället hade skeppsölet precis den rätta kvalitet som staten krävde i sin upphandling, då ölet framställdes av en i förväg bestämd mängd malt och humle. Söderlind visar dock att när bryggarna avvek från den fastställda kvaliteten så straffades de för det. En annan anakronistisk begreppsproblematik uppstår av att diskutera matens smak, t.ex.

huruvida ”den myckna förbrukningen av smör /.../ kanske behövdes till den inte alltför välsmakande gröten och vällingen” (s. 78). I den undersökta tidsandan var tillgången till mat, och Gudslånet, den viktiga saken i frågan om mat på bordet. Att äta för njutandet av smak är en sentida borgerlig reflektion. Just frågan om smak och livsmedelstillgång på 1500–1700-talet är en fråga som skulle ha vunnit på att belysas med ett mer teorianknutet och idébaserat avhandlingsperspektiv.

Avhandlingen gör en bred och djupgående behandling av ett viktigt källmaterial och skapar en insikt i villkoren för att bedriva politisk expansion. Det stora svinnet av livsmedel och kombination med dess låga närings- och kalorivärden, sämre än i andra europeiska flottor, gjorde att den svenska flottan inte kom så långt som man kanske ville. En positiv sideeffekt av Söderlinds analys är att den ger ett viktigt kunskapsbidrag till att förstå den landbaserade matkulturens innehåll och utveckling under åren 1500–1800, eftersom det aldrig existerat provianteringslistor och spisregleringar för den gemena och landbaserade allmogens ätande. En styrka med avhandlingen är också författarens egen maritima erfarenhet som kock ombord på några av handelsflottans fartyg i Östersjön, men också som marinarkeolog. Författaren är en forskare med både utifrån- och inifrån-perspektiv. Det skapar en särskild närhet i texten när hon själv har praktisk erfarenhet av stuvningsproblematik, färskvarubrist och stormars inverkan på matlagning och ätande. Söderlind har gläntat på dörren till ett viktigt område: hur kosten är länkad till staten, politiken och synen på den värld som vi vill erövrå.

Richard Tellström, Grythyttan

Jenny Gunnarsson Payne: *Systerskapets logiker. En etnologisk studie av feministiska fanzines*. Etnologiska skrifter 38. Institutionen för kultur och medier, Umeå universitet 2006. 200 s., ill. English summary. ISBN 91-7264-120-7.

Det nybildade politiska partiet *Feministiskt Initiativ* är för den breda allmänheten kanske mest känt för sina inre stridigheter – för inte så länge sedan exponerade i en tv-dokumentär på bästa sändningstid. Om man vill få en djupare förståelse av de problem som lätt uppstår i samband med försöken att bilda ett parti på feministisk grund ska man läsa Jenny Gunnarsson Paynes intressanta avhandling med titeln *Systerskapets logiker*,

som försvarades framgångsrikt vid Umeå universitet i september 2006.

Vad är systerskap egentligen? Det var den fråga med koppling till ovanstående problematik som Gunnarsson ställde sig. Syftet lyder ordagrant: ”att studera vilken betydelse föreställningen om ett systerskap har i konstituerandet av en feministisk fanzinegemenskap, men även hur denna föreställning uttrycks och verkar inom densamma”. Gunnarsson är själv engagerad feminist och det skapar metodologiska problem som författaren inte undviker att diskutera på ett genomtänkt sätt. Hur ska forskaren hantera det faktum att hon är delaktig av samma rörelse som utgör studieobjekt?

Fanzine kan kort översättas som ett magasin för fans. Det handlar om icke-kommersiella, amatörbaserade skrifter med begränsad spridning genom okonventionella kanaler. De kan ses som en form av subkulturell kommunikation inom områden som politik, religion, konst, fotboll, science fiction osv. De fanzines med feministisk inriktning som avhandlingen fokuserar tillhör 1990-talets boom fram till dags datum. En viktig referenspunkt för dessa är punken, med särskild fokus på rörelsens etos; do-it-yourself. Den s.k. Riot Grrl-rörelsen med säte i USA fungerade som en utbrytning från punken där mottot do-it-yourself kom att laddas med feministiskt innehåll. Där manades tjejer att göra-det-själva, dvs. att komponera och framföra musik utan inblandning av killar. Av de 13 fanzines som valts ut som material är det *Bleck*, *Amazon*, *Radarka*, *Lilith*, *Tigerskott i brallan* och *Killed by beauty* som dominerar i analysen. Materialet utgörs således framför allt av texter och bilder. Men huvudmaterialets karaktär har också fört Gunnarsson ut på regelrätta fältarbeten eftersom skrifterna inte sprids på vedertaget sätt. Hon har därför tvingats röra sig på fanzinemakarnas skilda arenor, vilket gett upphov till observationer, möten och korrespondens som gett viktiga inblickar i producenternas värderingar och normer.

Förutom de reflexivitetsteoretiska insikter som avhandlingen ger kan den också betraktas som ett pionjärarbete inom etnologi när det gäller de generella teoretiska ansatserna. Här anges förvisso inspiration från feminism och genusteori, men i förgrunden står den postmarxistiska diskursteori som utvecklats av de politiska filosoferna Ernesto Laclau och Chantal Mouffe, med särskild tonvikt på den förstnämnde. Som viktig referens anges Laclaus senaste större verk *On Populist Reason* (2005), där Laclau utvecklar en teori om hegemoniska processers vikt i konstruktionen av politisk mobilisering.